

A HÁBORÚS KÉRDÉSEK ISKOLAI FELDOLGOZÁSA.

Szemponatok.

1. A háborús tanítások célja. A háború előtt sűrűn tapasztaltuk, hogy saját korának a nagy kérdéseit sok ember észre sem igen veszi, vagy pedig csak a napilapokból és beszélgetésekből alkot rólok olyan, amilyen képet; általában csekély volt bennünk a világpolitika iránt az érzék s az érdeklődés. Ennek káros hatását világosan láthattuk a háború elején, amikor még a művelt emberek nagy részét is szinte elkábította a háború váratlan kitörése, holott a lapokban sok éven át olvastunk egymás után a különböző összeütközésekről, elhárított háborús veszedelmekről és jóformán a határunkon ment végbe a balkáni népek háborúja. Hiszen tudtunk mindezekről, de csak mint reánk nem közvetlenül tartozó eseményekről; részleteket láttunk s ezeket kevesen szokták és tudták egybefoglalni. A háború rohamos változást okozott ebben: többféle úton-módon megvilágosodott az egyszerűbb emberek előtt is, hogy körülbelül miről is van most szó s nagyon megnövekedett az érdeklődés a világpolitikai nagy kérdések iránt. Csakhamar azonban másik veszedelem állott elő. Magának a háborúnak oly tömérdek részlete van, hogy most már ezek a részletek kötik le a figyelmet; más oldalról pedig a felnőttek lelkét annyira eltölti családjuk ellátásának nehézsége, sorsáért való aggodalom, tehát az életnek közvetlenül égető kérdései, hogy talán már el is következett a nemzet legnagyobb részére az a lelki állapot, amelyben a legtöbb ember ismét nem törődik a nagy kérdésekkel, a részletek egytetemes kapcsolataival, hanem hajlandó úgy tekinteni, hogy a világpolitika kérdései nem tartoznak reá, az a legfőbb intézők vagy éppen csak az isteni gondviselés dolga, neki pedig teljesen elég, sőt sok is a mindennapi gond.

Ezen a helyen ne keressük: vájjon ez a felfogás lélektani alapon megérthető-e; de azt állapítsuk meg, hogy az együttélő, küzdő nemzet jövőjére nézve veszedelmes. A nemzet érdeke azt követeli, hogy tagjai a jelent értsék, az események okaival törődjenek, a jövőről gondolkozzanak s bármilyen keserves sorsot hordoznak is ma, ne pusztán szenvedő-

nek, hanem cselekvésre hivatott polgárnak érezzék magukat. És ez a felfogás terjedjen nemzedékről-nemzedékre. Ha azonban a felnőttek nagyrésze lelkiileg nem bírja magát ezen a magaslaton fentartani, másik részének ideje nem jut a sorsdöntő kérdésekkel való foglalkozásra s – fájdalom! – olyanok is fölösen vannak, akik a személyes haszonlesésén és kíméletlen előmozdításán kívül egyébbel nem törődnek: akkor bizony nem várhatjuk, hogy az utánunk következő nemzedék a kívánatos mértékben felkészüljön a reá váró nagy feladatokra. Ezért az iskolának kell gondoskodnia arról, hogy amikről a nemzeti tudatosság érdekében az idősebbek nyomába lépőknek tudniuk kell, azokról ezeket tájékoztassa. A mai rendkívüli időkben nem elég, hogy csak az egyetemi hallgatók – s azok sem rendszeresen – halljanak a mai élet kérdéseiről, nem elég az sem, hogy egyes középfokú iskolák utolsó évének tanítványai nyerjenek némi befejező útbaigazítást egyről-másról, ahogyan sok helyen (középiskolában, tanítóképzőben) történt; egyetemi hallgatóság és utolsó évfolyam alig is van ma. Arra van szükség, hogy mindeniskola megtegyen mindent, amit csak tehet, a maga tanítványainak megfelelő lelki felszerelésére, a következő, bizonytalan éveknek lehetőén értelmes átélése céljából. Erre valók ezek a háborús tanítások.

Közvetlen célok hármassal: ki kell elégténiök az ifjúságban meglevő érdeklődést, ki kell ezt terjeszteniük újabb területekre és eszméltetniök kell a tanulókat.

Az érdeklődés kielégítését célozza e kötetben főként a hadi eseményekről szóló rész, de a világtörténelmi előzmények és a földrajzi szempontok összeíogialása is. A háború okai és eseményei iránt az érdeklődés megvan ma is, ámbár talán kevésbbé élénk, mint eleinte, mert az akkori érettebb ifjúság már a harctéren van, a mostani serdülők pedig már jóformán a háborúban nőnek fel s így csaknem megszokták. Annál fontosabb, hogy ébredező érdeklődésök kielégítésével bennök is azt a gondolatot fejtsük ki, hogy ez a háború rendkívüli állapot. Tehát ezek a részek is nemcsak meglevő érdeklődést elégténiök ki, hanem a másik célt is szolgálják: irányítják a gondolkodást.

Az érdeklődés felkeltése, fontos kérdésekre való irányítása azért szükséges, mert az ifjúság magától kevésbé gondol olyasmikre, amik reá közvetlenül nem hatnak. Pedig valóban kívánatos, hogy a leendő polgárok ismerjék s el ne felejtsek pl. az ország belső életének folyását a háború kitörése óta; a művelt emberek között is aránylag kevésnek van tájékozottsága a nagy gazdasági kérdésekről, még kevesebb törődik a közművelődés, a közegészségügy s a közerkölcsiség állapotával, holott nemzeti érdek, hogy mindez ne csak egyes szakemberek elkülönített területe legyen, hanem általános érdeklődés tárgya. Ennek az alapját ma az iskola jól megvetheti, mert a közdolgozók iránt való természetes érdek-

lődésbe nagyon könnyű ezeket is bele kapcsolni. S amint ez megtörténik, már ezzel nagy lépést tettünk e tanítások harmadik, közvetlen célja felé is: a jövőre eszméltettük a tanulókat.

Az *eszméltetés* jelentősége, szükségessége nyilvánvaló, mihelyt a szomorúan ismeretes felületességre gondolunk. Ha most egyes, könnyen felfogható tények elemzésével, okaik és hatásaik kimutatásával az ifjúság gondolkodását a lehetőségig mélyítjük, ezzel kapcsolatokat ismertetünk fel, a történeti érzéket fejlesztjük, a nemzet sorsának a megértését tesszük mélyebbé s egyszersmind a felelősség érzését keltjük fel mindazokban, akik az egyén és a közösség viszonyát kellően értékelték.

E tanítások célját voltaképpen ebben kell látnunk. A nyújtott ismereti anyag csak eszköz a nemzeti tudatosság elősegítésére, erkölcsi érzelmek felkeltésére, a közös munkára való elhatározások megalapozására. A hármas cél tehát ebben egészen eggyé olvad.

2. A háborús tanítások anyaga. E kötet mindenik fejezete olyan kérdésekről szól, amelyek tárgyalása az itt jelzett célokhoz segíthet. Koránt sincs itt mindaz, aminek a tudása a háborúval kapcsolatban kívánatos és ami e tekintetben tudásra érdemes, de ennyi egyelőre elég arra, hogy a jelen kérdései az iskolában határozottan szóhoz jussanak.

Mindenik részlet felnőtt olvasókra számít, tehát nem az iskolában előadható, kész anyagot nyújtja. Az iskolai feldolgozás céljából az egyes fejezetek más-más elbánást kívannak aszerint, mekkorák a tanulók és mennyi időt lehet egy-egy részletre fordítani.

A *világtörténelmi előzmények* itteni tömör összefoglalása elegendő azoknak, akik saját ismereteik alapján, a zárjelben foglalt utalások nyomán a részleteket bele tudják illeszteni, azoknak is, akik megelégszenek a nagy vonások* ismeretével. E fejezetnek az a célja, hogy a háború kitörését közvetlenül megelőző mozzanatok (Sarajevo, a hadüzenetek) helyett az egyetemes háttérrel mutassa be. Az egyes iskolafajokban, alsóbb fokokon még ezt az anyagot is meg kell rövidíteni, esetleg csak éppen az utolsó gondolataiból lehet a háborús tanításokhoz a kellő bevezetést megcsinálni. Másutt maga ez a szöveg lehet a tanítás tartalma, ott, ahol a tanulók ismeretei ezt megengedik. A háború előzményeiről (pl. a nagyközönségnek) szóló, egészen külön előadás pedig e szöveg kibővítésével tartható meg; az irodalmi utalások ezt a kibővítést egészen könnyűvé teszik.

A *hadit események* elmondása ily bőven az iskolai tanítások keretében lehetetlen. De innen világos képet nyerünk s a háború lefolyásának főirányvonalait könnyű a kívánatos és lehetséges mértékben mutatni be. Itt tehát ezzel az alkalommal gondos kiválasztásra lesz szükség: a fejezet mindenik részletéből a legfontosabb eseményeket kell előadni. A mai helyzetben nem egyes epizódok, nem anekdotaszerű történetek,

hanem a hadi események nagy áradatának lehetően folyamatos megismerése a fő. Ezzel adunk alapot apró részletek megítélésére s – amint eljön az ideje – egyes személyek, ezredek, hadtestek és a szövetséges államok szerepének igazságos értékelésére. Ezt a fejezetet a napi lapok heti összefoglalásai alapján egészen a mai napig nem nehéz kiegészíteni. Amelyik iskola a harctérhez közel él, abban a közelebről is érdekes részletekre több időt kell fordítani, de ügyelni kell arra, hogy ezeket a részeket az egész háború keretében jelentőségek szerint méltányoljuk, túl ne becsüljük.

Hazánk belső története magában foglal számos olyan kérdést is, amelyek később részletesebben kerülnek szóba, itt azonban a kép teljessége érdekében szintén szükségesek. Ezt a fejezetet ki kell egészíteni a lezárása (1916 nov. közepe) óta történetekkel, mert pl. I. Ferenc József halála és IV. Károly trónralépése a tanítás közben nem mellőzhető, de ebbe a fejezetbe már nem lehetett beilleszteni. Szükséges, hogy alsóbb fokon rövideen, de nagyobb tanulókkal lehetően bőven ismertessük meg a hazai eseményeket; ezzel irányítjuk őket a sokféle jelenségnek komolyabb szemléletére s az újabb meg újabb események megértését segítjük elő. Sőt a jelennek ez a története kellő felhasználás esetén a növendékek későbbi magatartására is hatással lehet.

A *hadviselő államok földrajza* című fejezet nem anyagot nyújt, mert az a földrajzi kézikönyvekben megtalálható, hanem szempontokat ad arra, miként kell most és ezután a földrajzi anyagot feldolgozni; egyúttal vázlatul szolgálhat olyan tanítások számára, amelyek a hadviselő országokat a háború megértetése érdekében sorra tárgyalják. E rész tehát szintén kiegészítést kíván. A kiegészítés mértéke, általában a földrajzi részre fordítandó idő azon fordul meg: mennyire olvasttjuk egybe a földrajzi és gazdasági kérdések tárgyalását. – E fejezet végén csak épen utalás van arra, hogy Japán szereplése is szóba kerülhet. Egyelőre azonban megérhetjük annyival, amennyi Japán rendes iskolai tárgyalása alkalmával lehetséges.

A háború és a gazdasági élet tárgyalására az iskola idejéből nem juthat annyi, hogy az ittlevőket mind el lehessen mondani. Ebből az egészből kell azonban mindenik részletből mindenik fokon az oda illő anyagot kiválasztani. Itt alapismeretekre nem lehet számítani, mert efélét legtöbb iskolánk csak akkor tanít, ha a földrajz tanára erre figyelmet fordít. A gazdasági érdekek feltárása a világtörténelmi előzményekkel együtt történhetik; a többiből egy és más a földrajzi részben intézhető el s így erre a részre kevesebb, külön anyag marad. E rész rendkívül fontos, mert nagy a tájékozatlanság ilyesmiben, holott ebben az irányban a nemzet minden tagjának lehetően alapos ismeretekre van szüksége egyrészt egészen személyes érdekeinek, másrészt a közérdeknek okos szolgálása céljából.

A közművelődés, a társadalom segítő munkája, a közegészségügy és az *erkölcsi kérdések* köréből itt előadottak nem foglalják magukban teljesen az oda tartozó jelenségeket, de arra sem valók, hogy az iskolában mindenestől elmondassanak. Mindezekből azt kell kiválasztani, ami az ország mindenik vidékén s a lakosság mindenik részére nézve tanulságos (pl. a művelődés jelentősége, országosan segítő intézmények tevékenysége, a közegészségügy állapota és az egészség gondozásának nemzeti jelentősége, az erkölcsi züllés fenyegető veszedelme stb.) s ezeket az alapvető gondolatokat vagy jelenségeket a helyi viszonyokhoz alkalmazva, ismerős példákkal kell megvilágítani. E részeknek igazán nem az adatnyújtás a rendeltetése, hanem az új nemzedék lelkületének, az egészséges és nemes élet elveinek az alakítása.

A jövőre irányuló elmélkedés ezt az elmélkedést akarja megindítani. Az e részben foglaltak csak alapul szolgálnak a tanítónak arra, hogy saját lelkéből fakadó s a növendékekhez alkalmazkodó befejezést készítse e sorozathoz, hogy végül egészen tudatossá tegye az ifjúságban azt, ami folytonosan ki-kicsillant mindenik részletből, amiről a lélekkel dolgozó, célját ismerő tanító a szemét soha, el nem fordíthatja: a jövőre hat minden lépésünk, a jövőt tehát nem elég és nem szabad csak várunk, hanem azt a magunk erejével alakítanunk kell!

Ami ezeken kívül szintén érdekes és becses ismeret a háborúra vonatkozóan (a hadban álló sereg élete, a harcok részletei, a hadsereg szervezete, a hadviselés és a technika stb., stb.), mindannak a mellőzése nem kisebbitést jelent, hanem onnan ered, hogy az itt szóban levő tanításoknak végső célja nem a háborúról minden irányban való tájékoztatás, hanem az, ami az egész nevelésnek következménye tartozik lenni: a *nemzeti, állampolgári tudatosság* fejlődése. Az anyag megválasztásának ez a fő szempontja. Ennek kell vezetnie az itt nyújtott anyag meg rövidítését, kibővítését is.

3. A feldolgozás módja a végső célból és a kijelölt anyagból már következik. A végső cél nem különbözik az egész iskolai nevelés céljától, csak határozottan kidomborítja e nagy cél elérésének egyik feltételét: a jelen ismertetését. Ha tehát a végső cél nem új, akkor ezt a rendes tanítások folyamán is szolgálni lehet. Ha azonban a közvetlen feladat olyasmire vonatkozik, amit a rendes munka ama cél érdekében nem szokott felhasználni, akkor evégre határozott, külön eljárásra, külön időre is van szükség. Mivel pedig végül a háborús tanítások sikerét abban látjuk, ha kielégítik a tanulók érdeklődését, azt újabb irányokba indítják és a növendékeket korukhoz illő elmélyedésre is vezetik: e tanításoknak egybehangzóan be kell illeszkedniük mindenik csoport lelkivilágába. Ezek szerint *a)* e háborús tanítások anyagát fel lehet használni alkalmi-
 ja g a különböző tárgyak (pl. földrajz, történelem, egészségtan) rendes

tanítása közben; *b)* a Magyar Paedagogiai Társaság javaslata értelmében külön, erre szánt órákon, sorozat alakjában kell a tanulókat ezen az anyagon végigvezetni; *c)* ezek a külön tanítások a különböző iskolákban azokhoz mért módon s az egyes osztályoknak külön-külön tartandók.

A háborús tudnivalók alkalmi beillesztése a háború kezdete óta folyik; szükség is van rá állandóan. Alkalom minduntalan kínálkozik s ha a tanító lelke a jelen hatásait befogadja, jóformán lehetetlen az alkalmakat fel nem használnia. Itt erről nincs is miért több szót ejtenünk.

A külön órák számát az egyes iskolafajokban és a különböző fokokon nem lehet egyformán megszabni. Tehát az egyes testületeknek kell az időt megállapítaniuk a feldolgozandó anyag nagysága szerint. Ez pedig azon fordul meg, milyen fejlettek a tanulók, mennyit tudnak már az egyes kérdésekről s lesz-e még módjuk ismereteiket az iskolában kiegészíteni. Ezen az alapon nemcsak a különböző iskolafajokban és az egyes fokokon kell a tanítás mértékének és módjának különbözőnek lennie, hanem az is számbaveendő: mennyire foglalkoztatta egy-egy intézet – a rendes tanítás közben vagy külön – mostani tanítványait ezekkel a háborús kérdésekkel. Nem ünnepélyes megemlékezésről, hanem határozott célú, rendszeres oktatásról van szó, tehát nem lehet e tanításokat iskolai ünnepély alakjában intézni el: sem pedig az egész ifjúságnak (pl. a gimnázium 8 osztályának) együtt tartott előadások alakjában, mert akkor vagy a kisebb vagy a nagyobb tanulók részére csekélyebb értékű, sokszor hiábavaló az időtöltés. Ezekről 9 tárgyról mindenik osztályban az osztály rendes tanítói, a rendes iskolai órák sorában, rendes tanítást folytassanak a megállapítandó terjedelemben.

Mindenik intézet maga tudhatja legjobban kiszabni a kellő időt; a következők némi útbaigazításul mindössze azt mutatják, hogy - mindenütt a legkevesebb időt véve számításba – a háborús tanításokat például így lehet elgondolni.¹ Ha több idő jutna, az az ügynek nagy hasznára lenne.

I. Népiskola.

I. osztály: A *beszéd- és értelemgyakorlattal* kapcsolatban a gyermekek közvetlen élményeinek számbavétele, rendezése, érzelmi irányítása; főként a család élete a háborúban: 1 óra (két félóra).

II. osztály: Ugyanolyan módon a családi és iskolai élet, meg a

¹ A népiskolai rész *Sztankó Béla* tanítóképzőintézeti tanár tervezetén, a középfokú iskolák I-IV. osztályairól szóló rész *Altenburger Adolf* gyakorló polg. isk. tanárral, a tanítóképzőintézetekre vonatkozó rész *Lechnitzky Gyula* tanítóképzőintézeti tanárral való megbeszélésen alapult.

község élete a háborúban; a tanulók élményeihez fűződő érzelmi és értelmi irányítás: 1 óra (két félóra).

III. osztály: A földrajzzal kapcsolatban a lakóhely és a vármegye érdekeltsége a háborúban; ismert eseményekhez fűződő erkölcsi, gazdasági, egészségügyi beszélgetések irányító célzattal: 2 óra.

IV. osztály: A földrajzzal kapcsolatban Magyarország érdekeltsége a háborúban; a háború színterei hazánkban; hatása az egyegy családotra, a lakóhelyre, a környékre; erkölcsi, gazdasági, egészségügyi beszélgetések irányító célzattal és arra való tekintettel, hogy ebből az osztályból kilépve sokan véglegesen elhagyják az iskolát: 3 óra.

V. osztály: A földrajzzal kapcsolatban Magyarország és Európa a háborúban, a harctér legfontosabb tájéakai; a történelemmel kapcsolatban a háború közvetlen előzményei és legfőbb eseményei; a polgári jogok és kötelességek ismertetése során a közigazgatás szerepe a háborúban, a hadkötelezettség, közegészségügy, a hadi segélyezés, kölcsönös segítség; a természetrajzzal kapcsolatban gazdasági kérdések (az állatok és növények fontossága a háborúban, az élelmezés nehézségei, a kiegészítés veszedelme, a többtermelés); mindenütt erkölcsi irányítás: 4-5 óra.

VI. osztály: A földrajzzal kapcsolatban hazánk, a monarchia, Európa érdekeltsége a háborúban; más világrészek, a gyarmatok; népfajok; a szövetségek céljai; a történelemmel kapcsolatban a háború okai, előzményei, legfőbb eseményei összefüggően; a polgári jogok és kötelességek ismertetése során az államok szövetségei; az új közös címer; háborús törvények, a sajtó korlátozása; társadalmi intézkedések és intézmények (pl. rokkantügy); a természetrajzzal kapcsolatban gazdasági, ipari kérdések (ásványok, kőzetek, pl. arany, réz stb. jelentősége); a természettan és vegytan tanítása közben a technika háborús szerepe és fejlődése, pl. a fertőtlenítés módja; a gazdaságtan és háztartástan körében közgazdasági, élelmezési kérdések (rekvirálás, hadikölcsön, drágaság); erkölcsi és egészségügyi irányítás (egyéni haszon és közhaszon, egészség és munkabírás stb.): 6 óra.

Mind a hat osztályban az iskola helyéhez, a tanulók élményeihez kell alkalmazkodni (pl. a harctér közelében, meg attól távol másként tanítunk). *Leányiskolában* részletesebb említést kíván a nők munkája, a betegápolás, gyermekek gondozása, háztartási kérdések. *Osztatlan* iskolában nem szükséges mindenik osztályra külön fordítani az itt megjelölt időt, hanem a szokott módon összevont osztályokkal, bizonyos részleteket pedig valamennyi osztállyal közösen lehet tárgyalni, mindig a jelenlevő kisebb tanulókhöz alkalmazkodva.

A különböző *ismétlő-* és *földművesiskolákban* az V- VI. osztályhoz mért módon kell eljárni.

II. A középfokú iskolákban

a tanulók iskolai tanulmányaira és ezeken kívül szerzett ismero-
leire támaszkodva az a feladat, hogy a sokféle és sokfelől, rendszertele-
nül felgyűlt adatokat a növendékekben rendbe szedjük, helyesbítjük,
kiegészítjük s a tanulók figyelmét az ő előre elgondolható életpályájokon
különösen fontos kérdésekre irányítsuk. A háborús tanítások egymás után
következő napokon legyenek, esetleg több is egy nap; a közös meg-
egyezéssel elosztott tárgyak órái egymáshoz kapcsolódjanak. Itt ezek a
tanítások nem az egyes tantárgyak körében, bár természetesen azokra
építve, hanem külön összefüggésben folynak le.

Az *I. és II. osztályban* (külön-külön) mindarról szólni kell, ami
a népiskola V-VI. osztályában szóba kerül. A sorrend és az idő elosztása
ez lehet: a háború közvetlen előzményeiről röviden, $\frac{1}{2}$ órán; a háború
menete, részletezés nélkül, $1\frac{3}{4}$ óra; hazánk belső történetének fő
mozzanatai, *U*, óra; a hadviselő országok földrajza, $1\frac{1}{2}$ óra; gazdasági
és közegészségügyi kérdések, 1 óra; társadalmi mozgalmak, egyéni
kötelességek (erkölcsi irányítás), 1 óra; összesen 6 óra.

A *III. osztályban* ugyanaz az anyag némi képen másféle tárgyalás-
ban részesülhet, mert a legutóbbi években már az iskolában is sokat hal-
lottak a tanulók alkalmilag e körbe tartozó dolgokat és azonkívül is több
ismeretet szereztek. Azonban itt a történelmi előzményekre egész óra
kell, főként hazánk helyzetének megvilágításával s e célból az ország
belső történetére szintén egész óra. Így lenne itt összesen 7 óra.

A *IV. osztályban* e tanításoknak az a sajátos szempontja, hogy
innen a növendékeknek a középiskolában is nagy, a polgáriskolában
p[^]edig legnagyobb része szakiskolába és kereső munkára megy, ezek
számára tehát mintegy az életre szóló útravalót kell adni. E v égre iff
különösen a gazdasági részt kell bővebben tárgyalni, valamint egészség-
ügyi irányításra kell törekedni. Így külön, egész óra jusson a gazdasági
és külön óra az egészségügyi kérdésekre. Lenne tehát összesen 8 óra.

Az *I-IV. osztály* mindenik középfokú iskolában ezt a tervet
követheti.

A *polgári fiúiskolában* az V-VI. osztály a IV. osztálynak kijelölt
módon járjon el, megtoldva az időt 1 órával az illető vidék közgazdasági
viszonyainak és feladatainak (az iparnak, kereskedelemnek, föld mi ve-
lésnek) ismertetésével, a háború hatásának szemléltetése és az egyes
foglalkozások jelentőségének felmutatása céljából. Itt tehát az *órák*
szarna 9.

A *leányiskolában* (polgári leányiskola és leányközépiskola) gondot
kell fordítani arra, miként dolgoztak a férfiak helyén a nők, hogyan fo-
kozódik a háború miatt a nőknek önálló munkára való utaltsága, mi a

jelentősége nemzeti, családi (egyéni) szempontból a betegápolás szervezésének, gyermekek nevelésének, a családi háztartásoknak stb. E szempontok a gazdasági s egészségügyi kérdések meg a társadalmi jelenségek tárgyalása közben érvényesüljenek.

*A gimnázium, reáliskola, leányközépiskola V. és következő osztályai*ban az összefoglaló tanítások eként alakulhatnak:

V. és VI. osztályban (külön-külön): a, háború közvetlen előzményeire 1 óra, a háború menetére 2 óra, földrajz 2 óra, hazánk belső története 1 óra, gazdasági kérdések, egészségügyi kérdések, társadalmi, mozgalmak, erkölcsi fejtegetések 1-1 óra, összesen 10 óra.

VII. osztályban: ugyanígy; de mivel itt már világtörténelemből többet tudnak, fel lehet tüntetni a mai szövetségek (érdekek) távolabbi gyökereit, hazánk sorsának a nagyobb hatalmak között való alakulását, tehát a történelmi előzményekre itt 2 óra jusson; részletesebben, szintén 2 órán kell tárgyalni a gazdasági kérdéseket is, tekintettel a háború által felvetett országos fontosságú nagy kérdésekre; így ebben az osztályban legyen összesen 12 óra.

VIII. osztályban: ugyanúgy, mint a VII. osztályban. Mindkét osztályban a megfelelő helyen (egyes államok ismertetésében, a gazdasági, egészségügyi, társadalmi kérdések közben) fel kell használni az alkalmait, arra, hogy a tudományok fejlettségének, egyes foglalkozásoknak, a közműveltségi viszonyoknak a népek életében, a háború lefolyásában való jelentőségét kiemeljük s így a tudományos pályára készülő ifjakban ily irányú tudatosság alakulását í3 elősegítsük.

Kívánatos, hogy minden rendes tanár részt vegyen ezekben a tanításokban, egy-egy osztály részére a tervet közösen állapítsák meg. Eközben, megbeszéléseik alapján, az idő elosztása némiképen módosulhat is.

III. A szakiskolákban

és szakszerű tanfolyamokon (pl. a, polgári leányiskolához fűződő női kereskedelmi, szabászati stb. tanfolyamokon) az egyes intézmények fokához mérve a középfokú iskolák illető osztályaira mondottak irányadók. Mindenik szakiskolában gondolni kel] az illető szak országos jelentőségének kidomborítására, de mert ez a rendes tanítások közben úgy is megtörténik, az összefoglalások rendjén főként azokra a részekre kell figyelmet fordítani, amelyek az illető iskola tanulmányi anyagában kevésbé jutnak szóhoz.

IV. A tanítóképzőintézetek

munkáját ezekben a tanításokban is önként érthetően az irányítja, hogy növendékeik csakhamar önálló tanítók lesznek és igen sok esetben egész községek szellemi vezetői. Ezért azon kívül, hogy a középiskola felső osztályainak szánt módon a szóbanforgó anyagot a különböző szak-tanárok (az erkölcsi kérdéseket a pedagógia tanárai) előadják, gondolni kell arra, hogy utasítást adjanak a tanulóknak arra nézve is: miként kell az egyes kérdésekről a népiskolában a gyermekeknek s az iskolán kívül a fogyatékos műveltségű felnőtteknek beszélniök. Evégre 1. a tanítónövendékek is hallgassák végig a gyakorlóiskolában az ottani rendes tanító összefoglaló tanításait, miután megelőzően a tanítóképzőben ezek a tanítások megtörténtek; 2. az önképzőkörben vitassák és próbálják meg a felnőtteknek szánt előadásokat. Igen fontos már ma is az egész népnevelés szempontjából az a körülmény, hogy a nép-gondolkozásában, erkölcsi felfogásában, érzelmi világában a háború következtében sok új elem van (például érdeklődés távoli országok iránt, az asszonyok családi élete stb., stb.); ezekre rá kell irányítani a leendő tanítók figyelmét és saját lakóhelyükön szereshető tapasztalatok gyűjtésére kell őket ösztönözni. Általában a népnevelés jelentőségéről, a tanító feladatáról e tanítások közben állandóan és befejezésül külön órán bőven kell szónak lennie. Emiatt itt, a III. és IV. éven 1-1 órával esetleg meg is lehet toldani a megjelölt időt, ámbár lehetséges erre a középiskolai VII-VIII. osztály számára kijelölt anyag megfelelő alakításával (a tudományos pályákra, vonatkozó részlet rövidítésével) nyerni alkalmat.

V. Az óvónőképzőintézetek

a tanítóképzők módjára járhatnak el. Itt arra kell különösen gondolni, hogy a leendő óvónők a kiseddóvásnak a mai nagy emberpusztulás miatt annyira megnevekedett jelentőségét teljesen átérték.

*

A feldolgozás módjára nézve egyéb, részletesebb útbaigazítás bizonyára felesleges volna. Mindenik iskolának megvan a maga kialakult eljárási módja; semmi újat és rendkívülit nem kíván ez az anyag sem.

Mindössze az lehet meg kérdés: vajjon szükséges-e itt a tanítás eredményének számbavétele? Mindenesetre. De bizonyára nem úgy, hogy leckének hagyjuk fel s nem is osztályozás céljából, hanem azért, hogy a hatást ezzel is gyarapítsuk, a megtartani valókat megrögzítsük. Kézikönyv nincs a tanulók kezében, megtanulásról tehát már csak azért

sem lehet szó. Ez nem is szükséges. Ha a tanító csakugyan a tanulók érdeklődési körében mozog (abba kapcsolódik és őket magához fűzi), s ha az itt alkalmazható szemléltető eszközöket kellően felhasználja, akkor ezek a tanítások élénken megmaradnak. Különösen akkor, ha – még a legkisebb gyermekeknél is – mindenik részben a növendékek tapasztalatait, tudását vetjük alapul s itt sem előadunk, hanem tanítunk. Ily módon az egyes órák végén, meg az egész sorozat végén tartott rövid összefoglalás kétségtelenül a tanítások sikeréről tesz majd bizonyosságot. A könyvet egyébként – bár nem nekik készült – a nagyobb tanulóknak nyugodtan a kezökbe adhatjuk. Csak figyelmeztessük őket arra, hogy amiben csak lehet, alkalmazzák az olvasottakat saját élményeikre s esetleg adják elő észrevételeiket.

Ha ilyen rendszeres, háborús tanítások *katonaiskolákban*, közigazgatási, közlekedési és egyéb *tanfolyamokon*, *főiskolák* hallgatói számára es a *szabadoktatás* keretében is tartatnak, azok időbeosztását, anyagát és eljárását természetesen szintén a hallgatókhoz kell mérni. Itt erről csak annyit, hogy ezekben az intézményekben is szükség van ilyen, határozottan nemzetnevelési célzatú tanításokra (nemcsak háborús vonatkozású, egyes előadásokra), ha t. i. azt óhajtjuk, hogy az egész nemzetet ellássuk a mai viszonyok között szükséges ismeretekkel s eként előkészítsük a jövő feladataira azáltal, hogy megalapozzuk a lehetőségig a közös gondolkodást és érzületet.

A háború után, akár újabb harcra készülünk, akár bizalommal fogunk a békés munkához, ennek a korszaknak a hatása uralkodó lesz bennünk. Bizonyos, hogy az iskola nem mindenható, de kétségtelen, hogy még ma is, sőt a mai viszonyok között még a rendesnél nagyobb sikerrel iparkodhatik e hatásnak az irányítására. Nem várhatjuk, hogy munkánk nyomán gyors változás álljon elő bármelyik, országos kérdésben is, de a sok iskola minél egyöntetűbben akar valamit, annál több eredményre számíthatunk. Csak vezessen bennünket is az *Eötvös* meggyőződése, hogy egy-egy ember akarata sohasem határozza el ugyan az emberiség sorsát, egy-egy nemzedék tettei nem döntenek el örökre az egésznek a jövőjét, de bizonyos hatása egy időre az egyesnek is, az egyes nemzedékeknek is van s így «az emberiség sorsa ugyan az Isten kezében van, de az egyes nemzeteké önmagukéban» (A XIX. sz. ur. eszméi II. r. VI. k., 1. fejt.)

Ezt a felfogást kell az új nemzedékbe bele oltani, hogy ennek a következményeit, az ebből eredő követelményeket önmagára nézve mindenki levonhassa.

Imre Sándor.